

Lówy Dániel

A kolozsvári Concordia zsidó színház története

A kolozsvári magyar színjátszás kétszázadik évfordulóján, 1992-ben kiadott nívós antológia egyetlen mondat erejéig nem emlékezik meg a kiközösített zsidó színészek magyar nyelvű színházáról,¹ amely közel negyedfél éves működése alatt nagyszámú rangos bemutatóval és kiemelkedő színészi alakítással gazdagította nemcsak a kincses város, hanem az erdélyi színjátszás rangját is. Írással ezt a hiányt szeretném – a lehetőségekhez mérten – pótolni.

Már a harmincas évek végétől kezdődően a román királyi közigazgatás alatt álló Kolozsváron a zsidó színészek és színházi emberek feje felett Dmoklész kardjaként lebegett az elvakult nacionalizmus, amit növekvő számú megkülönböztető intézkedés törvényesített.²

Kemény János báró foglalta össze a zsidó művészeket akkor ért támadásokat, és azt is hangsúlyozta, hogy ezeket nem volt könnyű kivédeni: „A bécsi döntést megelőző két esztendő már felmutatta a kultúra, irodalom és színház területén dolgozó ember számára azt az újabb feladatot, amit vállalnia kell: a zsidóságellenes támadások kivédését [...]. Az irodalom és a színművészet terén érték támadások írói szervezetünket és a színházat is azért, hogy nem tett különbséget zsidó és nem zsidó írók és művészek között, és védelmébe vette őket a könyörtelen és emberellenes támadásokkal szemben. Volt olyan eset is, amikor ezek a támadások tüntetés jelleget öltöttek (dr. Kádár Imre Reinhardt-előadásának megzavarása, bevezető előadásom megzavarása a *Bánk bán* bemutatója alkalmával, s magának az előadásnak megzavarása stb.). Mégis a jelzett, a bécsi döntést megelőző időkben sikerült minden nagyobb megrázkódtatás nélkül megvédeni zsidó munkatársainkat.”³

A fenti szövegben felemlített Kádár Imre (1894–1972) költő, író, műfordító, szerkesztő és kritikus volt, aki részt vett a Barabás Miklós Céh és az Erdélyi Szépművészek Céh alapításában. Bánffy

Miklós és Kemény János mellett ő volt az *Erdélyi Helikon* egyik szervezője. Íróként és költőként is jelentőset alkotott. 1933–1940 között a kolozsvár–nagyvárad Magyar Színház igazgató-rendezője volt.⁴ Kritikusként és rendezőként a korszerű szemlélet színházi gyakorlataért harcolt: a „hagyomány és korszerűség ötvözésének álláspontját” képviselte.⁵ Szemlélete előrelépést jelentett, „mivel az egy-két kitűnő színészi alakításra alapuló előadást helyett az összjátékot” hangsúlyozta, előtérbe helyezte az együttes fogalmát, és egyben teret nyitott a rendező alkotói elképzeléseinek.⁶ Az 1935–36-os évad ünnepi megnyitó ülésén művezető igazgatói minőségében Kádár Imre így fogalmazta meg a Thália Rt. művészi krédóját: „kisebbségben a színház nemcsak tükre, hanem teremtője is a népi géniusz kibontakozásának; a színház legyen magyar, erdélyi és egyetemes.”⁷

A bécsi döntést követően Erdélyben már 1940 őszen a legtöbb zsidó közalkalmazott elvesztette állását. Számuk valószínűleg nem lehetett jelentős, mert a román adminisztráció idején a magyar-zsidó közalkalmazottakat nagyrészt leépítették.⁸ Elvesztette állását a legtöbb ügyvéd, újságíró és más diplomás is, valamint a magánvállalatok alkalmazottai. Év végéig a zsidókat szinte teljes mértékben kizárták az iparból és a nagykereskedésből. Ilyen körülmények között a színészeknek is csak a kiközösítés juthatott osztályrészül.

A kolozsvári színjátszásban kialakult helyzetet báró Kemény János emlékezése tárja fel. „A bécsi döntést követő években [...] igen nehéz problémák előtt állottunk, ugyanis a kolozsvári Thália Magyar Színház összetételében pontosan azt a szellemet jelentette, amely Hóman Bálint magyarországi kultuszminiszter szemében a »destrukciót« képviselte [...] a társulat [...] olyan összetételű [volt], melyben zsidók és nem zsidók legnagyobb egyetértésben, kollegialitásban dolgoztak közös célokért.”⁹

Az állástalan zsidó színészek berlini és budapesti pályatársaik példáját követve zsidó színházat hoztak létre Kolozsvárott. Az előbb Forgács Sándor, majd Fekete Mihály (1884–1960) által vezetett *Concordia* társulat 1941 februárjában alakult, és 1944 májusáig működött. Első előadását 1941. február 13-án tartotta: Ossip Dimov jiddis nyelvű orosz író *Szomorúvágának éneke* című darabját vitték színre, amit előzőleg Janovics Jenő már 1923-ban bemutatott Kolozsvárott.¹⁰ A társulat Kemény János írónak, a Magyar Színház igazgatójának támogatását élvezte. Kemény János báró gondoskodott az újonnan létrejött színház anyagi alapjairól, valamint több zsidó színházású színészéről is. A zsidó színházat rendszeresen segítette darabokkal, illetve jelmezekkel és kellékekkel is ellátta.¹¹ Színigazgatóként a Thália Magyar Színházról kapott fizetésének teljes összegét a színház kizárt zsidó színészeinek segélyezésére fordította. Minden alkalmat kihasználta arra, hogy zsidó munkatársainak és íróitársainak helyzetén javítson. Iratokat, kérvényeket írt alá érdekükben, és ahol csak tehetett, minden eszközzel dolgozott védelmükben.¹²

Előadásait a társulat a Fejedelem utcai Építőmunkás Otthon (később Vasmunkás otthon) színháztermében tartotta, a mai Dobrogeanu-Gherea utca 17. szám alatt. A társulatban többek között fellépett Kovács György (1910–1977), Fekete Mihály, Forgács Sándor és Gróf László (1891–1971). A tizennyolc tagot számláló társulatban ott találjuk Bárdi Terézt, Hevesi Miklóst, Szabadkai Margitot, Némethi Istvánt, Woiticzky Elvirát, Sugár Jenőt, Beck Rózsit, Katz Lilit és Salgó Endrét. Egyetlen keresztény tagja Felszeghy Mária volt, Fekete Mihály felesége. A nagy sikerrel bemutatott darabok közül említést érdemel: Bródy Sándor: *Lyon Lea*, Katona József: *Bánk Bán*, Stefan Zweig: *Jeremiás próféta*, Ibsen: *Kísértet*, A. Berger: *Özönvíz*, Friedrich Hebbel: *Judit*, Zágón István: *Marika*, továbbá Molnár Ferenc: *Az ördög* című színműve és három – 1942-ben előadott – egyfelvonásosa: a *Marvall*, az *Ibolya* és az *Előjáték a Lear királyhoz*, mindhárom Fekete Mihály rendezte.¹³ Több vígjáték is nagy népszerűségnek örvendett. A kortanú visszaemlékezése szerint e vidám darabok lélektani szempontból kedvezően hatottak a háború nyomasztó körülményei között vergődő kolozsvári zsidóságra.¹⁴ E műfajban említést érdemel Fekete László *Jánosa*, Márai Sándor *Kalandja*, Kabos Gyula *Illatszertára*, Henry Bernstein *A tolvaj* című darabja és Vaszary

János *Angyalt vettem feleségül* című vígjátéka, amelynek címszerepét Kovács György alakította. Jelentős anyagi sikerrel mutatták be Lengyel Menyhért *Antónia* című darabját, amely *Antoine* címmel jelent meg a színlapon. Operettekét is előadtak, például Bús Fekete László *A bálványkis nő* és *A nóta vége* című szerzeményeit. Később a sikersorozat kabaréműsorokkal és vígjátékokkal folytatódott: Szántó Armand és Szécsen Mihály *Gyertyafénye*, Lestyán Sándor *Polyautasa* és Bókay János *A rossz asszony* című vígjátéka mind a közönség lelkes fogadtatásának örvendett.

Lustig Tibor a Concordia működése idején a Zsidó Gimnázium diákja, majd egyetemista, későbbi neves belgyógyász, emlékirataiban kitér arra, hogy az iskolai tevékenységek mellett a színház és az opera feledtette a háborút, a megkülönböztető törvényeket: „Az iskola színvonala és tartása megóvott bennünket a kieleződő és egyre fenyegetőbb üldöztetések elől. Önképzőkörökön, zenei audíciókon, színház- és operaelőadásokon vettünk részt, és mindez megvédett a „külső rossztól”, ami által a Zsidó Gimnáziumban eltöltött éveink emlékeztünkben ifjúságunk legszebb éveiként maradtak meg. Tény, hogy azokban a napokban, amikor a náci Csehszlovákiában elpusztították Lidicét, Besszarábia meg Bukovina még életben levő zsidói pedig Transznisztriába való elhurcolásuk kálváriáját éltek, mi érettségiztünk és osztálytársaimmal azon vettekünk, melyikünk tud emlékezetből több magyar verset elszavalni.”¹⁵

Ha az utolsó előadások időpontját tekintjük, szinte hátborzongató, hogy a színház a végveszély küszöbén is folytatta működését. Például 1944. február 22-én mutatták be Szilágy és Márkus *Nem leszek hálátlan* című zenés vígjátékát, amelyben Könyves Ibolya, Hevessi Miklós, Füredi József, Szűcs Magda és Simon László mellett két nagyváradi komikus is fellépett: Sugár Jenő és Váradi Aladár. Végül, úgyszólván a német megszállás előestéjén, 1944. március 7-én Gellért Lajos és Weinreb Ignác *Timosa* című zenés játékát vitték színre, amelyben Simon László, Arányi Júlia, Könyves Ibolya, Füredi József és Kohn Béla működött közre. Mindkét előadás rendezője Füredi József volt. Annak ellenére, hogy a zsidó színház műsorát cenzúrázták, a bemutatók rendszeresek voltak, mert a város szellemi vezetői között mindig akadt valaki, aki egy-egy akadémikus rendőrtiszt betiltását hatályon kívül helyezze.¹⁶ Minthogy plakátokat nem nyomtat-

hattak, csak előszóban hirdették meg előadásait.

A német megszállás után Csutak kolozsvári rendőrfőtanácsos¹⁷ a következőket mondta Arányi Júlia színésznőnek, a zsidó színház tagjának:¹⁸ „Többé már nem adhatok engedélyt [a zsidó színház előadásainak megtartására], bár ami most következik, nem az én ízlésemnek való. Magam is kilépek a rendőrség kötelékéből.”

Báró Kemény János Kolozsvár németek általi megszállása után is tovább tevékenykedett a zsidó színészek és színházi emberek védelmében. Anyagi áldozatok árán sikerült Kádár Imrét feleségével és nevelt lányával együtt kiszabadítania a Gestapo kezéből. Több írónak sikerült a zsidótörvények hatálya alól mentesítő iratokat szereznie. Munkátáborba került munkatársak és ismerősök támogatásában is érdemeket szerzett. Többek között Kovács György élelmészét biztosította. Magatartásáért egy alkalommal két Gestapo-ügynök a kolozsvári német konzulátusra vitte, ahol megfenyegették „nagy német”-ellenes viselkedéséért. Kemény János színikazgató segítőkészségét és az akkori idők jelszavas tömeghangulatával dacoló bátor kiállását Gróf László és dr. Kádár Imre 1945 júniusában tett nyilatkozatai igazolják.

A Concordia társulat színészeinek többsége azonban a német megszálláskor a téglagyári gettóba került, ahonnan Auschwitzba deportálták őket.

Kovács Györgyöt behívták Nagybányára, hogy onnan munkaszolgálatra vezényeljék. A Nagybányán zsarnokoskodó Botos szakaszvezetőnyomban kiszimatolta róla, hogy „komédiás”, és szereplésre kényszerítette: „[Kovács György] Gyertyafénnyel, alvilági díszletek között, elgyötört statiszták jelenlétében szavalt. A részeg keretlegények természetesen nem értették József Attilát és Adyt, ezért tetszéssel fogadták a verseket.”¹⁹

Nagybányáról azonban már másnap hazaengedték, elképzelhető, hogy mentesítő papírokat mutatott be.²⁰ A deportálások idején – talán apósa, Kahána Mózes, a *Braşov-i Lapok* főszerkesztőjének közbenjárására és támogatásával – a Kasztner Rezső szervezte csoporttal kijutott Svájcba.²¹

Külön kell szólnunk a legendás hírű Janovics Jenőről (1872–1945), aki meghatározó szerepet játszott a kolozsvári és erdélyi magyar színjátszás fellendítésében, és – az 1910-es évek elején alapított filmvállalatával – egyben az erdélyi némafilmgyártás úttörője volt.²² Önletrajzi ihletésű regényében Méhes György megemlékezik a Jano-

vics–Poór Lili házaspár helyzetéről a negyvenes évek elején:²³ „Mikor [reggel nyolc-fél kilenckor] becsöngettem a Petőfi utcai lakásba, már kitakarított, kiszellőztetett dolgozószobájában fogadott. Íróasztalán teleírt papírlapok mutatták, hogy már évek óta dolgozik. Akkoriban a Farkas utcai színházra vonatkozó anyagot összegezte. Háta mögött aranycirádás, bőrbe kötött könyvek száza. Majdnem mind szakkönyv: színházi szakmunkák magyarul, németül, angolul, meg filozófiai értekezések.

Ő maga egy mindennel leszámolt és mindenkinek megbocsátó, az emberi gyöngeségeket megértő bölcs benyomását keltette.

Mikor én megismertem, már túl volt élete nagy harcain. Fiatalkorában felépítette a nagyszínházat, megteremtette s naggyá tette a magyar filmművészetet, [...] aztán 1918 után újrakezdte a színpadban, és hatalmas vagyonát rááldozta új körülmények közt az új színház megteremtésére. Mire elolvadt a Janovics-vagyon – ellenségei kiakolbólintották a színházról, és élete legtermékenyebb éveiben a színház közelébe sem engedték azt, akihez fogható színházi szakember aligha volt...

Csendes, fájdalmas mosollyal viselte el a csapásokat. Feleségét, a nagy tragikát, Poór Lilit is leparancsolták a kolozsvári színpadról, s ők visszavonultan éltek, senkinek sem panaszolva sérelmeiket. [...] Poór Lili [...] királynői jelenség, s úgy is viselkedett: nyájasan és fenségesen. Lelkének méretei voltak királyiak.”

Janovics Jenő, bár keresztény felesége volt, és egész életét a magyar színjátszás ügyének szentelte, nem mentesült a zsidótörvények hatálya alól. Feleségével, Poór Lilivel azáltal kerülte el a deportálást, hogy 1944 tavaszán Budapestre utazott, ahol a „diri bácsinak” becézett népszerű színházigazgatót a barátai bújtatták.²⁴ (Kevesen tudják, hogy Janovics Jenő Bandi nevű öccsét a nyilasok lőtték agyon.)²⁵

A Concordia színészi gárdájából mindössze négyen éltek túl a háborút: Fekete Mihály, Kovács György, Sugár Jenő és Felszeghy Mária²⁶ Fekete Mihály 1944. novemberében vállalta a színház átmeneti vezetését. Ő rendezte a háború elvonulása utáni első bemutatót, Farkas Imre *Iglói diákok* című vígjátékát, amelynek bemutatója november 7-én volt. Másfél hónappal később, december 22-én keltezett levelében Kőmíves Nagy Lajos, az újraindított Kolozsvári Városi Színház igazgatója rendezői és színművészi állást ajánlott fel Gróf Lászlónak.

A levél befejező részét idézzük: „Azt mondanom sem kell, hogy színházunk nagy nyereségnek tekintené az Ön kettős munkavállalását, mert az Ön kipróbált tehetségére igazán szükségünk van.

Hangsúlyozom azt is, hogy mi, mindnyájan, a Kolozsvári Városi Színház jelenlegi tagjai távol állottunk attól az igazságtalan hajsztától, amely Önt a múltban méltatlanul érte, s annak szellemével sem a múltban, sem a jelenben egy pillanatig sem vállaltunk közösséget, sőt mély fájdalomunkat fejezzük ki, hogy egy olyan kiváló embert és művészt ért igaztalan támadás, mint amilyen Ön. Színházunk vezetősége és összes tagjai mindenkor nagyra becsülték az Ön tiszta múltú emberségét és művészetét. Ez a kijelentésünk szolgáljon Önnek elégtételül a múltak megpróbáltatásaiért.” [Kőmíves Nagy Lajos levele Gróf Lászlóhoz; a gépelt kézirat másodpéldánya Senkálzsky Endre, Kemény János-díjas érdemes művész irattárában található.]

Janovics megérte, hogy miután hazatért Kolozsvárra, 1945. január 20-án visszakerült a magyar színház élére.²⁷ Kőmíves Nagy Lajostól átvette az 1944. október végén Városi Színház néven létesült magyar társulat vezetését. Huszonhat év után újra ő lett a Hunyadi téri színház igazgatója. A társulat 1945. október 21-én tartotta ott utolsó előadását, majd másodszor kellett elhagynia a Hunyadi téri színházépületet. Ismét visszaköltözött a volt Nyári Színkör épületébe, ahol Janovics, mondhatni, a színpadon halt meg, a háborút követő mondzak első itteni bemutatójára készülve. „A Szamos-parti Színkör színpadának első előadása Katona József *Bánk bánja* volt, Janovics Jenő rendezésében. A fütetlen színpad mostoha körülményei és a színház megnyitásával járó gondok felőrölték igazgatónk szervezetét – írja megemlékezésében Senkálzsky Endre. – 1945. november 16-án, az évadnyitás napján meghalt a XX. századi magyar színjátszás legnagyobb alakja, Janovics Jenő. [...] Végakarata az volt, bármi is történjék vele, 1945. november 16-án, Katona József születésének 154. évfordulóján nyissuk meg a kolozsvári Magyar Színház 154. évadját. Utolsó kívánságát teljesítettük.”²⁸

1946-ban Kemény János Luzernből hazahívta Kovács Györgyöt,²⁹ aki hosszas tépelődés után hazatért, és az erdélyi színjátszás vezéregyénisége, a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet professzora lett. „Szerzője lehettem – vallja büszkén Sütő András.³⁰ – Varázslatos színészi egyénisége úgy fölhangolta, erősítette, hogy ez-

zel meghatározta az egész előadás dinamikáját, [...] a kristály változatosságával [ragyogott] a színpadi művészetnek minden válfajában, korok, irányzatok, stílusok szerint, elvetvén minden divatkövetelményt, szemellenzős kizárólagosságot.”

JEGYZETEK

1. *Kolozsvár Magyar Színháza 1792–1992*. Szerk. Kántor Lajos, Kötő József és Visky András. a Kolozsvári Állami Magyar Színház és a Kolozsvári Állami Magyar Opera kiadványa, Gloria, Kolozsvár, 1992.

2. Lőwy Dániel: *A téglagyártól a tebervonatig – Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár, 1998.

3. Báró Kemény Jánost idézi Marosi Ildikó: *A rejtőzködő lélek. Kemény János hagyatékából*. Lásd: *Régi és új Thalia, A Hét évkönyve 1981*. 186–202. o.

4. Kádár Imre ismertebb művei: *Bujdosó ének* (versek, 1925); *Nászrepülés* (regény, 1927); *A fekete bárány* (regény, 1930). Lefordította Octavian Goga *Manole meuter* című színművét (1930). Román népdalokat is fordított (*A havas balladái*, 1932). Írt népszínműveket (*Avatás; Leánykérés* – ez utóbbinak a zenéjét is ő szerezte), ismert *A százegyedik* c. drámája (Kolozsvár, 1922) és *Az idegen katona* című műve, „játék és pszichoanalízis 1 felvonásban”, Kolozsvár, 1922. Egyfelvonásosai: *A százegyedik és az Ébődőstrájk* (1929). Az első világháborúban megsebesült Kádár Imre 1919-ben telepedett le Kolozsvárra. Több lap szerkesztője, főszerkesztője, illetve főmunkatársa volt. Budapesten bujkálva túlélte a háborút, majd 1944-ben a budapesti Református Teológia tanára lett.

5. *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, II. kötet, Bukarest, 1991.

6. Kötő József: *Kolozsvár a színjátszás tanuló iskolája*. Lásd: *Kolozsvár Magyar Színháza*. 1992. 47–56.

7. *Kolozsvár Magyar Színháza*. 1992. 132.

8. Müller Ádám: *Kiegészítések, helyesbítések és megjegyzések A téglagyártól a tebervonatig c. könyv 1998-as kiadásához*. Kézirat, Kolozsvár, 1998.

9. Báró Kemény Jánost idézi Marosi Ildikó: *i. m.*

10. Mose Carmilly-Weinberger: *Istoria evreilor din Transilvania (1625–1944)* (Az erdélyi zsidóság története), Editura Enciclopedica, Bucuresti, 1994. 134. o.

11. Marosi Ildikó: *i. m.*, valamint Halmos Sándor: *A kincses város színháza. Menora*, 1998. július 17., 37. évf., 1680. sz., 4. o.

12. Marosi Ildikó: *i. m.*,

13. Halmos Sándor: *i. m.*, valamint Vasile Grunea: *Dialog Interetnic*, 1997. dec., 41. sz., 3. o.

14. Halmos Sándor: *i. m.*

15. Tiberiu Lustig: *Familia mea – Șase generații ale unei familii de evrei din Ardealul de Nord* (Családom – egy észak-erdélyi zsidó család hat nemzedéke), București–Jerusalem 1996. 129.

16. Halmos Sándor: *i. m.*,

17. Csutak rendőrfelügyelő nevét nem említi az 1943-ban kiadott *Kolozsvári Lak- és Címjegyzék* (csak Csuti Mihály csendőr, Rákóczi út 85. sz. alatti lakosét). Elképzelhető, hogy Csutak rendőrfelügyelő, akinek az idézett kijelentést tulajdonítják, csak az 1944. évben került a városba.

18. Halmos Sándor: *i. m.*,

19. Erős László: *Soba nem engedem el a kezéd*. Literátor Könyvkiadó, Nagyvárád 1994. 83–84. o.

20. Uo.

21. Senkálzky Endre Kemény János-díjas érdemes művész szóbeli közlése Kolozsváron 1998. jan. 8-án.

22. Janovics Jenő élete 1896-tól – kisebb berlini, londoni, párizsi, majd szegedi megszakításokkal – egyre szorosabban kötődött Kolozsvárhoz. 1905-ben Tisza István miniszterelnök egy évre felajánlotta Janovicsnak a Farkas utcai színház igazgatását. Kolozsvárott úgy tekintettek rá, mintha mindig a városhoz tartozott volna, s maga Janovics sem kívánczoltott innen máshova. Janovics idejében épült fel a kolozsvári Nemzeti Színház, amelyben a társulat az 1906. szeptember 8-án történt felavatástól 1919. szeptember 30-ig működött. Ekkor az új hatóságok követelésére a pompás eklektikus épületet a román társulatnak kellett átadni. (Lásd Lőwy Dániel–Demeter János–Asztalos Lajos: *Kőbe írt Kolozsvár*. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1996. 212–213.) Rendkívüli szervezői adottságainak köszönhető, hogy a kétszáz tagú kolozsvári magyar társulat az első világháború idején is teljes létszámmal működhett. Már egy héttel a háború kitörése után megkezdte a szervezési munkát, és derűlátóan kifejezte reményét, hogy a város nem fog temetői képpé alakulni, és „ezentúl sem lesz felesleges a színház által nyújtott magasabb fokú szellemi szórakozás.” (Gyarmati Zsolt: *A béke Kolozsvár. Előretolt helyőrség*, 1998. I, 58–93. o.) Az impériumváltozás után Janovics nehéz körülmények között vállalta a volt Nyári Színkörbe költözött, egyetlen magyar nyelvű színház igazgatását. A társulat fennmaradása érdekében csupán az 1929–1930. évadban több mint ezer előadást szervezett. A filmgyártásban nem a színház vetélytársát látta, hanem az új művészetet, amely sajátos eszközei révén lépést tud tartani a nagyvilág eseményeivel, ugyanakkor

olcsó és hozzáférhető tömegszórakoztató intézmény. Janovics már 1907-ben utcai filmezéseket végzett Kolozsvárott. E felvételeket 1908. január 9–10-én mutatták be. 1912-ben megalapította a Corvin nevű kolozsvári filmvállalatot. A párizsi Pathé céggel közös vállalkozásban 1913. augusztus 31-én kezdődött a városban Csepreghy Ferenc *Sárga csikó* című darabjának megfilmesítése. A budapesti bemutatót 1914. január 12-én tartották meg. A hónap végén Kolozsvárott is vetítették a filmet, mely hatalmas sikert aratott, közel negyven országban forgalmazták. A világháború első éveiben a magyar filmtermés jelentős része Kolozsvárott készült. A budapesti Projectograph cég és Janovics Jenő közös vállalkozásaként 1914-ben három, 1915-ben tíz, 1916-ban pedig tizenhét filmfelvételt készítettek a városban. Az antant országaiból behozott filmek korlátozott száma elősegítette a Kolozsvárott gyártott filmek könnyebb forgalmazását a hazai piacon. [Jordáky Lajos: *Introducerea cinematografului în Transilvania din 1918* (A filmszínház bevezetése Erdélyben 1918-ig), In: I. Cantacuzino (szerk.): *Contribuția la istoria cinematografiei Din România, 1896–1948* (Hozzájárulások a filmszínház történetéhez Romániában, 1896–1948), Bucuresti 1971.; Pascu, Ștefan (szerkesztő): *Istoria Clujului* (Kolozsvár története), Consiliul Popular al Municipiului Cluj, 1974. 364.; Gyarmati: *i. m.*, 1998. 70–72.] Janovics számos színház-történeti és színház-kritikai tanulmányt is írt: *Cotky Gergely élete és művei, I–II*. (Bp., 1900–1902), *A magyar dráma irányai* (Bp., 1908), *A magyar dráma fejlődése* (Bp., 1913), *A Farkas utcai színház* (Bp., 1941) és *Bánk bán nyomában* (Kolozsvár, 1942). [Weinberger: *i. m.*, 1994. 127–139; Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben (1623–1944)*, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Bp., 1995. 238–249. o.; Carmilly-Weinberger Mózes (szerkesztő): *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve*. New York, 1970. 202–210. o.]

23. Méhes György: *Bizalmas jelentés egy fiatalemberről*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 135. o.

24. Uo., valamint Tibori-Szabó Zoltán: Az írjon drámát, aki az ördögtől sem fél (Beszélgetés Méhes György íróval). *Szabadság*, 1997. szept. 7.

25. Salamon Lászlóné szóbeli közlése Szöcs Gézának, Kolozsvár, 1998. máj. 9.; a hangfelvétel Szöcs Géza tulajdonában található.

26. *Kolozsvár Magyar Színháza*, 1992. 133. o.

27. Sütő András: Kovács Györgyről, akinek szerzője lehettem. lásd: *Egy kisebbség kisebbségei*. Erdélyi Könyv Egylet, Stockholm 1997. 136–143. o.

